

УДК 366.338.63

Р. В. Яковенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики,
Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0002-8103-8590

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.72

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТОСОВНО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

R. Yakovenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Marketing and Economic Cybernetics, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky

SOCIAL RESPONSIBILITY OF STATE REGULATION MEASURES IN RELATION TO AGRICULTURE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Статтю присвячено системним проблемам, що є в сфері сільського господарства України та відносинах власності з приводу землі. Наведено системні заходи, які відбуваються в новітній історії України і спрямовані на монополізацію сільського господарства, хоча в усьому світі воно є ринком продукції чистої/досконалої конкуренції. Завершальна стадія цих дій мала б відбутись під час карантину пандемії COVID-19.

Метою статті є оцінка рівня соціальної відповідальності різних заходів та важелів, що застосовуються різними представниками державної влади в різних розрізах, що стосуються функціонування та ефективності українського сільського господарства.

Наукова новизна статті полягає в тому, що проблеми соціальної відповідальності в Україні досліджуються переважно на мікрорівні (корпоративна соціальна відповідальність) та охоплюють аспекти соціально-трудова відносин. На сьогодні відсутні дослідження, що пов'язують проблеми соціальної відповідальності державних органів влади та розвитку окремих секторів економіки. Методологічною новизною статті є орієнтація не на суб'єкт дослідження та застосовуваний ними інструментарій, а на об'єкт — сільське господарство.

Визначено відповідність 15 заходів державного регулювання стосовно сільського господарства України параметрам соціальної відповідальності, лише один з яких не має чіткої негативної характеристики.

Запропоновано окремі секторальні дії, що посилять соціальну відповідальність різних органів влади в окремих аспектах, серед яких автор наводить: максимальне відкриття харчових ринків, ринків посівних матеріалів та інших засобів сільськогосподарського виробництва, ярмарків та недопущення їх закриття, створення максимальних умов для реалізації селянами своєї продукції; збільшення державної підтримки дрібним фермерам і припинення датування агрохолдингов та монополістів; обмеження або припинення експорту продукції харчування; посилення контролю за діяльністю Антимонопольного комітету та структур Державного резерву України; здійснення реальної боротьби з аферами, махінаціями та рейдерством у сфері захоплення землі та її концентрації.

The article is devoted to the systemic problems that occur the field of agriculture of Ukraine and land ownership relations. The systemic measures that take place in the recent history of Ukraine and are aimed for the monopolization of agriculture, although worldwide it is a market of pure/net competition. The final stage of these actions should take place during the quarantine of the COVID-19 pandemic.

The purpose of the article is to assess the level of social responsibility of different measures and levers used by different government officials in different sections related to the functioning and efficiency of Ukrainian agriculture.

The scientific novelty of the article is that the problems of social responsibility in Ukraine are studied mainly at the micro level (corporate social responsibility) and cover aspects of social and labor relations. To date, there are no studies linking the problems of social responsibility of public authorities and the development of certain sectors of the economy. The methodological novelty of the article is the focus not on the subject of research and the tools they use, but on the object — agriculture.

The compliance of 15 measures of state regulation with regard to agriculture of Ukraine to the parameters of social responsibility has been determined, only one of which does not have a clear negative characteristic. We can say that under the existing oligarchic model of economy and public administration, they will continue.

Some sectoral actions are proposed to strengthen the social responsibility of various authorities in certain aspects, among which the author cites: maximum opening of food markets, markets for seeds and other means of agricultural production, fairs and prevention of their closure, creating maximum conditions for farmers to sell their products; increase state support for small farmers and stop grants agricultural holdings and monopolies; restriction or cessation of food exports; strengthening control over the activities of the Antimonopoly Committee and structures of the State Reserve of Ukraine; real struggle against scams, machinations and raids in the field of land grabbing and its concentration.

Ключові слова: соціальна відповідальність, державне регулювання, сільське господарство, монополізація, пандемія COVID-19.

Key words: social responsibility, state regulation, agriculture, monopolization, COVID-19 pandemic.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Існуюча структура олігархічної економічної системи України прагне до повного контролю за рівнем життя та витрачанням доходів населення. Після остаточної монополізації сфери житлово-комунального господарства та обкладання населення непомірним, нічим не обгрунтованим тягарем космічних цін на комунальні послуги (які знову планують підвищувати всупереч карантину, падіння рівня життя та зростання безробіття), державний апарат вирішив приборкати останню сферу, що була доступною для більшості мешканців населення — виробництво та продаж продуктів харчування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми державного регулювання економіки України розлого представлені в публікаціях таких вчених: І. Михасюк, Д. Стеченко, Р. Яковенко, О. Беляєв, І. Радіонова, Б. Заблоцький та ін. Проблеми економічного гатунку сільського господарства досліджували М. Кісіль, Ю. Лупенко, І. Кобута, Р. Яковенко, А. Поддєрьогін, П. Саблук тощо. Дослідження проблем соціальної відповідальності знайшли

відображення у працях таких вчених-економістів: О. Грیشнова, А. Колот, О. Новікова, О. Амоша, І. Савченко. Економічні наслідки коронавірусної пандемії досліджено у працях таких вчених: Ю.М. Сафонов, В.І. Борщ, О.В. Єгорова, Г.П. Артеменко, Л.М. Попова, Л. Лавриненко тощо.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ПИТАННЯ, ЩО Є ЧАСТИНОЮ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблеми соціальної відповідальності в Україні досліджуються переважно на мікрорівні та охоплюють аспекти соціально-трудо-вих відносин. На сьогодні відсутні дослідження, що пов'язують проблеми соціальної відповідальності державних органів влади та розвитку окремих секторів економіки. Методологічною новизною статті є орієнтація не на суб'єкт дослідження та застосований ними інструментарій, а на об'єкт — сільське господарство.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка рівня соціальної відповідальності різних заходів та важелів, що застосовуються різними представниками державної влади в різних розрізах, що стосуються функціонування та ефективності українського сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У абсолютній більшості світових і вітчизняних підручників та навчальних посібників сільське господарство наводиться в якості прикладу галузі, що являє собою ринок продукції чистої/досконалої конкуренції [1, с. 76; 2, с. 25] (крім неї є ринкові моделі монополістичної конкуренції, олігополії та чистої монополії).

Така модель ринку характеризується великою кількістю незалежних один від одного виробників, відсутністю перепон на шляху входження до галузі, і, найголовніше — неможливістю контролю за цінами. Це сприяє формуванню на ринку відносно низьких цін і можливості задоволення населенням своїх базових фізіологічних потреб у необхідному обсязі при витрачанні незначної частки своїх доходів. Першочерговим завданням будь-якого державного антимонопольного органу (в нашій державі — це Антимонопольний комітет України) є боротьба з монополюючими тенденціями в секторі сільськогосподарського виробництва та реалізації продукції харчування. Натомість в Україні ми можемо спостерігати протилежні тенденції — прагнення до посилення концентрації економічної влади, що здійснюються як правовими, так і адміністративними важелями державного впливу [3, с. 184]. Саме цим обумовлене перевищення цін на продукти сільського господарства в Україні на 20—40% (за різними продовольчими групами) порівняно з країнами ЄС.

Типовими прикладами таких зловживань є тимчасові стрибки у цінах на різні продукти харчування, що може бути поціноване як тимчасові випадкові негаразди, проте насправді вони мають абсолютно чітких "авторів", які заробляють на цьому шалені надприбутки. Нагадаємо кілька таких ситуацій — цибуля за ціною більше 40 грн напередодні останніх президентських виборів та капуста за ціною м'яса на Паску кілька років тому [4, с. 6].

Для аграрних підприємств, які мають сезонний характер виробництва, кредитування має особливе значення. Специфіка сільськогосподарського виробництва передбачає необхідність авансування коштів на відносно тривалий термін. Залежно від спеціалізації він може становити від кількох місяців до кількох років [5, с. 1480]. Натомість реальне кредитування аграрного сектора відсутнє, крім того, робиться все можливе задля того, щоб переконати малих фермерів у тому, що їх діяльність є збитковою і безперспективною. Наведемо принаймні чотири таких приклади.

Перший. Завжди під час посівних кампаній та жнив можна спостерігати підвищення цін на паливо. Беручи до уваги реальну структуру ринку палива в Україні, а саме її олігополізацію, можна сказати, що відбувається як свідоме отримання надприбутків за рахунок фермерів, так і прагнення планомирного знищення дрібного агробізнесу через збільшення їх витрат та зниження норми прибутку.

Другий. Під час основних експортних операцій "непотрібних виробників" (тих, хто не належить до найпотужніших фінансово-промислових груп та агрохолдингів) спостерігається зниження курсу іноземних валют відносно до гривні, тобто мінімізується прибуток сільськогосподарства України.

Третій. Відсутність можливостей, у тому числі й фінансових, у дрібних фермерських господарств власної переробки та реалізації виробленої продукції, призводить до отримання мінімальних доходів безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції та максимізації прибутків посередників. Загальним наслідком цього є разюча відмінність між ціною продуктів харчування в місцях їх реалізації та доходами дрібних фермерських господарств.

Четвертий. Вибіркова політика надання дотацій з державного бюджету окремим сільським господарствам, як правило, тим, що належать особам наближеним до керівних кіл держави. Це призвело до підвищення цін у підгалузі та її монополізації, як це має місце у сфері птахівництва та появи поняття "курачий олігарх".

В усіх чотирьох випадках ми бачимо глибоку системну роботу, що спрямована на втрату віри у своє майбутнє дрібних фермерських господарств, відмову від діяльності у цій сфері, згоду на продаж землі та засобів сільськогосподарського виробництва. Цю роботу здійснюють так звані фінансово-промислові групи або олігархат безпосередньо, через належні їм економічні структури, як-от: — автозаправки, банки та інші кредитні установи, промислові, транспортні та інші інфраструктурні одиниці, та опосередковано через представників державної влади, що сприяють погіршенню діяльності малого бізнесу в сфері сільського господарства. До таких державних структур ми відносимо НБУ, НКРЕКП, ВРУ, Антимонопольний комітет України та практично всю виконавчу владу.

Правові важелі, що застосовуються державою в цьому напрямі, — це "протягнення" че-

рез парламент закону про землю, що дозволить через зловживання окремими нормами цього закону концентрувати значну кількість сільськогосподарської землі в одних руках через підставних осіб і фіктивних власних певних земельних ділянок в умовах реального володарювання та здійснення товарної і цінової політики агропідприємств окремим, невеличким колом осіб, що мають можливість у сучасних умовах здійснювати масштабний викуп української землі. Це призведе до зміни товарного асортименту сільськогосподарського виробництва (до тотальної орієнтації на експорт без урахування наслідків) та безумовного підвищення цін на продукти харчування на внутрішньому ринку.

Іншим правовим важелем, спрямованим на знищення конкуренції в сфері сільського господарства є прийняття нового закону про банківську діяльність (інформаційні важелі українського олігархату охрестили цей закон "антиколомойським"). Він офіційно дозволяє використовувати земельні ділянки в якості застави для отримання банківських кредитів; і якщо такі схеми були і раніше — зараз це легалізовано і дає можливість банкам ставати великими латифундистами номінально через надання позик під заставу землі, а фактично — через її купівлю за заниженими цінами. Примусом до продажу землі за заниженою ціною може бути як жебрацький стан сучасного селянина, остаточно ослаблений карантинном та неможливістю реалізовувати товари на ринках, так і насильницькі дії: викрадення, погрози, катування, саботаж, "пропозиції від яких не можна відмовитись" тощо. Світовій історії відомі багато таких прикладів організації земельних відносин. І там, де відкриваються вільні земельні відносини за умови слабкої системи державного управління, або там, де механізм державного управління відкрито, не приховуючись обслуговує меншість населення (олігархат та чиновництво вищих ланок), виникає системне зростання злочинності, пов'язане з цими процесами. Водночас не слід забувати, що протягом останніх років в Україні було ліквідовано більше 100 саме українських банків.

Однак прийняття зазначеного закону лобіювалось (нібито) представниками Міжнародного валютного фонду саме задля дозволу офіційного продажу землі, тобто перетворення землі на товар і формування повноцінних відносин власності з приводу землі не як елементу національного багатства, а звичайного об'єкту купівлі-продажу. Саме земля та державні

підприємства, на думку політики представників зовнішнього управління, має стати залоговим та гарантованим майном повернення державних боргів, повернути які ніякої можливості на сьогодні не існує, враховуючи наявні тренди державної економічної, соціальної, енергетичної, валютної та взагалі будь-якої політики. Все це дуже негативно впливатиме на рівень життя мешканців України, позбавляючи їх суб'єктності в процесі управління власним життям та економікою.

Серед адміністративних заходів, що мають місце під час карантину та безпосередньо знищують сільське господарство слід назвати закриття ринків. Унаслідок таких дій дрібні товаровиробники, які власне й мають складати основу сільського господарства, позбавлені можливості реалізувати вирощену продукцію, не отримують коштів для задоволення інших потреб, крім продукції харчування. Також наслідком цього стає бартеризація відносин у сільській місцевості, а це є однією з ознак підризу державності.

По-друге — це посилює економічну владу супермаркетів та крупних закупівельних фірм, які системно підвищують ціни, а відтак і погіршують рівень життя більшості населення. Крім усього іншого, це призводить до поступової зміни структури галузі через зменшення суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції та, особливо, її реалізації. У багатьох країнах ЄС під час карантину спостерігалася не лише стабільність цін на всі продукти харчування, а й багато акцій та інших маркетингових ходів, що дають можливість придбати товари за нижчими цінами. Відтак євровласники супермаркетів піклувались не лише про одномоментний акт отримання прибутку, а й дивились у перспективу.

По-третє, через ажіотажний попит і нерозуміння принципу дії ринкового механізму, можливими є споживання прострочених товарів та масові ускладнення здоров'я споживачів через харчові отруєння.

По-четверте, відсутність коштів у селян суттєво ускладнить посівну кампанію, що зменшить пропозицію сільськогосподарських товарів у наступному агропромисловому періоді, яка й без цього буде набагато меншою, враховуючи суху зиму.

Враховуючи зазначені чинники, селяни, позбавлені можливості реалізації власних продуктів та обігових коштів, будуть набагато поступливішими в процесі відчуження власної землі, нерухомості та засобів сільськогоспо-

Таблиця 1. Відповідність заходів державного регулювання стосовно сільського господарства України параметрам соціальної відповідальності (СВ)

№ з/п	Захід державного регулювання або афілійованих структур стосовно сільського господарства	Відповідність СВ (+ або -)
1	Формування громадської думки щодо прибутковості с/г	-
2	Повноцінне кредитування сільського господарства	-
3	Сприяння ціновій стабільності на ринку продуктів харчування	-
4	Контроль за ринком пального та інших засобів с/г виробництва	-
5	Узгодження експортних операцій агросектору з НБУ	-
6	Цінове регулювання закупівлі с/г продукції в населення, встановлення «підлоги» цін, зростання в ціні готової продукції частки виробника і зменшення долі переробника	-
7	Датування дрібного фермерства	-
8	Прийняття законів, що регулюють земельні відносини, які були б корисними суспільству в цілому	-
9	Сприяння розвитку дрібного фермерства	-
10	Формування прозорого ринку землі на правовій основі з мінімізацією шахрайства	-
11	Створення можливостей для дрібних селянських господарств реалізовувати свою продукцію	-
12	Звільнення дрібних землевласників від оподаткування	-
13	Адекватна та ефективна політика Державного резерву	-
14	Забезпечення продовольчої безпеки держави	-
15	Діяльність силових структур і судів на боці закону при розв'язанні земельних питань та при боротьбі з рейдерством	-/+

Джерело: розроблено та узагальнено автором самостійно.

дарського виробництва, чим може скористатись непродуктивний, паразитарний прошарок населення. Ще одним правовим важелем для концентрації землі є спроба введення додаткового податку для власників земельних ділянок, яка зробить їх ще вразливішими. Наслідком цього може стати подальше посилення монополістичних тенденцій у сільському господарстві.

До цього додається проблема "закриття" багатьох країн у плані експорту сільськогосподарської продукції через піклування про рівень особистої продовольчої безпеки. Через скорочення пропозиції на глобальному харчовому ринку це призвело до загальносвітового зростання цін на певні групи товарів, у тому числі — пшеницю й борошно. За певними чутками, цим явищем зараз активно користуються певні ділки від Державного агентства резерву України, які активно продають зернові за кордон, користуючись нагодою ринкової кон'юнктури, ігноруючи національні інтереси України. Зловживання держрезервом вже мало місце безпосередньо перед впровадженням карантину у вигляді вивезення масок, ліків та інших лікарських матеріалів за кордон, що призвело до багаторазового підвищення цін на зазначені товари на внутрішньому ринку України. Нагадаємо, що ціни на ліки та маски так і не повернулись до допандемічного рівня.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

Проаналізувавши тенденцію втілення заходів, що здійснюються стосовно сільськогосподарського виробництва та відносин у сфері землі, слід зазначити наступне. Майже всі заходи, які характеризували б соціальну відповідальність у цій сфері (урахування інтересів більшості членів суспільства) мають від'ємне значення (див. табл. 1). Можна сказати, що за існуючої олігархічної моделі економіки та державного управління вони триватимуть і надалі. Але можна визначити окремі секторальні дії, що посилять соціальну відповідальність різних органів влади в окремих аспектах.

Негайним завданням влади на сьогодні є максимальне відкриття харчових ринків, ярмарків та недопущення їх закриття, створення максимальних умов для реалізації селянами своєї продукції. Те саме стосується ринків посівних матеріалів та інших засобів сільськогосподарського виробництва. Необхідним є збільшення державної підтримки дрібним фермерам і припинення датування агрохолдингів та монополістів. Доречним є обмеження або припинення експорту продукції харчування, посилення контролю за діяльністю Антимонопольного комітету та структур Державного резерву України. Також необхідно здійснювати реальну боротьбу з аферами, махінаціями та

рейдерством у сфері захоплення землі та її концентрації.

Подальші дослідження у цій царині дозволять деталізувати систему заходів щодо посилення соціальної відповідальності заходів державного регулювання стосовно сільського господарства, визначити відповідальність та конкретних відповідальних за повзучу монополізацію сільського господарства України.

Література.

1. Яковенко Р.В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей: навч. посіб. Кіровоград: "Поліграф-Сервіс", 2009. 120 с.: іл.

2. Яковенко Р.В. Економічна теорія: конспект лекцій та тестові завдання для студентів спеціальностей "Економічна кібернетика", "Менеджмент", "Управління персоналом та економіка праці", "Економіка підприємства", "Організація комерційної діяльності у сфері послуг і торгівлі", "Економіка та організація бізнесу", "Міжнародні економічні відносини". Кропивницький: ЦНТУ, 2019. 98 с.: іл.

3. Ляхов О.В. Особливості державного регулювання сільського господарства під час карантину. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 14 квіт. 2020 р. / М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький: ЦНТУ, 2020. С. 183—186.

4. Яковенко Р. Карантин як механізм монополізації сільського господарства. Газета "Народне слово". 2020. 4 червня, № 19 (3455). С. 6.

5. Яковенко Р.В., Коваленко В. І. Спрощення механізму пільгового кредитування в секторі АПК. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць: в 12 т. Дніпропетровськ: ДНУ. 2010. Вип. 262. Т. VI. С. 1479—1486.

References:

1. Yakovenko, R.V. (2009), *Osnovy teorii ekonomiky dlia tekhnichnykh spetsial'nostej* [Bases of economics for technical specialties], Polihraf-Servis, Kirovohrad, Ukraine.

2. Yakovenko, R.V. (2019), *Ekonomichna teoriia: konspekt leksij ta testovi zavdannia dlia studentiv spetsial'nostej* "Ekonomichna kibernetika", "Menedzhment", "Upravlinnia personalom ta ekonomika pratsi", "Ekonomika pidpriemstva", "Orhanizatsiia komertsijnoi diial'nosti u sferi posluh i torhivli", "Ekonomika ta orhanizatsiia biznesu", "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny" [Economic theory: lecture notes and test tasks for students majoring in "Economic Cybernetics", "Management", "Personnel Management and La-

bor Economics", "Business Economics", "Organization of commercial activities in the field of services and trade", "Economics and business organization", "International Economic Relations"], TsNTU, Kropyvnyts'kyj, Ukraine.

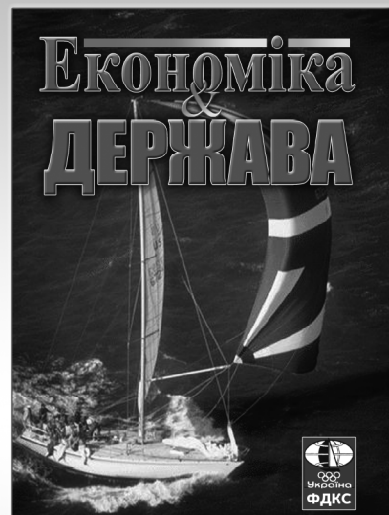
3. Lyahov, O.V. (2020), "Features of state regulation of agriculture during quarantine", *Konkurentospromozhna model' innovatsijnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy. III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [Competitive model of innovative development of Ukraine's economy. III International scientific-practical conference], Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyj, Ukraine, pp. 183—186.

4. Yakovenko, R.V. (2020), "Quarantine as a mechanism of monopolization of agriculture", *Hazeta "Narodne slovo"*, vol. 19 (3455), 4th june, p. 6.

5. Yakovenko, R.V. and Kovalenko V.I. (2010), "Facilitating the mechanism of poultry loans in the agricultural sector", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 262, no. VI, pp. 1479—1486.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73